

Slovenský jazyk v Maďarsku

Bibliografia a štúdie – I.

Zostavili: Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

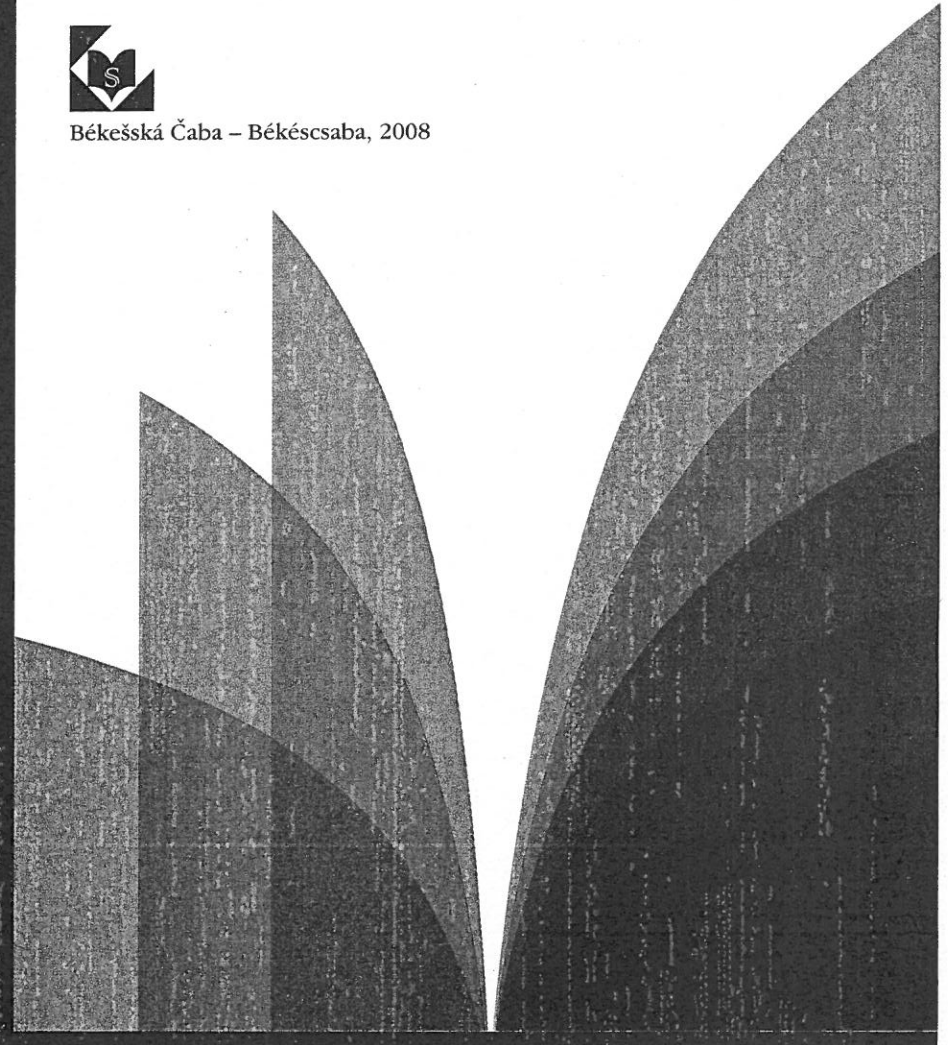
A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliográfia és tanulmányok – I.

Szerkesztette: Uhrin Erzsébet és Zsilák Mária

Békešská Čaba – Békéscsaba, 2008

Slovenský jazyk v Maďarsku

A szlovák nyelv Magyarországon

Bibliografia a štúdie – Bibliográfia és tanulmányok

I.
zvázok – kötet

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková

Békešká Čaba – Békéscsaba, 2008

Vydanie publikácie podporili – A kiadványt támogatták:

Úrad vlády pre zahraničných Slovákov
A Határontúli Szlovákok Hivatala

Verejná nadácia pre národné a etnické menšiny v Maďarsku
Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Közalapítvány

• Visegrad Fund

© Miroslav Dudok, Mária Homišinová, Ján Chlebnický, Ján Gomboš,
Anna Kováčová, József Kugler, Orsolya Szabóová, Alexander Ján Tóth,
Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková

Zostavili – Szerkesztették:

Alžbeta Uhrinová – Uhrin Erzsébet
Mária Žiláková – Zsilák Mária

Recenzenti – Szakmai lektorok:

Anna Borbélyová – Borbély Anna
Anna Divičanová – Gyivicsán Anna
Slavomír Ondrejovič

Jazykovi lektori – Nyelvi lektorok:

Bronislava Chocholová (slovenský text – szlovák szövegek)
Mária Mayerová (maďarský text) – Mayer Sándorné (magyar szövegek)
Slávka Otčenášová (anglický text – angol szövegek)

Preklad – Fordítók:

Uvedené pri jednotlivých štúdiách – Az egyes tanulmányoknál
Slávka Otčenášová (anglické resumé – angol rezümék)
Alexander Ján Tóth (anglické resumé) – Tóth Sándor János (angol rezümék)

Prípravné práce – Előkészítő munkák:

Zuzana Kunovacová-Gulyásová – Kunovacné Gulyás Zsuzsanna
Magdaléna Laczová – Laczó Magdolna

Návrh obálky – Borítóterv:

László Lonovics – Lonovics László

Vydavateľ – Kiadó:

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békecskai Csaba – Békéscsaba

Za vydanie zodpovedá – Felelős kiadó:

Alžbeta Uhrinová-Hornoková – Hornokné Uhrin Erzsébet

ISBN 978-963-87342-4-2

Typografia – Szedés: Ancsin és Társa Bt., Szabadkigyós (www.ancsin.hu)
Tlaciareň – Nyomás: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba
Zodpovedný vedúci – Felelős vezető: Garai György

Obsah – Tartalom – Contents

I.

Východiská Elméleti kiindulópontok Theoretic Background

Alexander Ján Tóth:

- Teoretické a metodické východiská výskumu
slovenského jazyka v Maďarsku 17
- A magyarországi szlovák nyelv kutatásának elméleti és módszertani alapjai
 - Theoretic Background of the Research of the Slovakian Language in Hungary

Alexander Ján Tóth – Zuzana Kunovacová-Gulyásová:

- Súhrnná bibliografia o slovenskom jazyku v Maďarsku 31
- Összegző bibliográfia a magyarországi szlovák nyelvről
 - Summarising Bibliography about the Slovakian Language in Hungary

Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku A szlovák nyelv jelenlegi helyzete Magyarországon Contemporary Situation of the Slovakian Language in Hungary

Mária Žiláková:

- Odumieranie nárečí na slovenských jazykových
ostrovoch v Maďarsku 49
- A nyelvjáráások elhalásának folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken
 - The Decay of the Dialects on Slovak Language Islands in Hungary

Alžbeta Uhrinová:

- Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov 92
- A szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből
 - Slovak Language in Hungary through the Perception of its Users

Alexander Ján Tóth:

- Používanie slovenského jazyka v školách 224
- Szlovák nyelvhasználat az iskolákban
 - Slovakian Language in Education

Mária Homišinová:

- Prejavy a súvislosti jazykovej komunikácie poslancov
slovenských menšinových samospráv 264
- A szlovák kisebbségi önkormányzatok képviselőinek nyelvhasználatára megnyilvánulási formák és összefüggések
 - Language-Communication Behaviour of Parliamentarians of Slovak Minority Self-Governments

<i>Alexander Ján Tóth:</i>	
Slovenčina v cirkvi	317
– A szlovák nyelv használata az egyházakban	
– Slovakian Language Usage in the Churches	
Na publikácii spolupracovali	337
– A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
– Contributed on preparing of the publication	
Registre	341
– Névmutatók	
– Indexes	

II.
Zo slovenskej písomnosti
A szlovák írásbeliségből
From the Scripts in Slovakian

<i>Mária Žiláková:</i>	
Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – 2007)	
– jazyková analýza	11
– A Magyarországi szlovákok néprajza	
(nyelvezete és nyelvészeti problémák)	
– Ethnology of Slovaks in Hungary	
<i>Ján Chlebnický:</i>	
Desať ročníkov metodického časopisu Slovenčinár	42
– A Slovenčinár című módszertani folyóirat tíz évfolyama	
– 10 Years of the Journal „Slovenčinár”	
<i>Anna Kováčová:</i>	
Časopis <i>Budapeštiansky Slováč</i> ako šíriteľ slovenskej kultúry a litery	81
– <i>Budapeštiansky Slováč</i> mint a szlovák kultúra és a betű közvetítője	
– <i>Budapeštiansky Slováč</i> as a Mediator of Slovakian Language and Culture	

Vybrané lokality
Néhány kiválasztott település
About Some Localities

<i>Miroslav Dudok:</i>	
Slovenský jazyk vo Veľkom Bánhedeši	117
– A szlovák nyelv Nagybánhegyesen	
– Slovakian Language in Nagybánhegyes (Veľký Bánhedeš)	
<i>Mária Žiláková:</i>	
Dve stránky jednej mince	133
– Az érem két oldala	
– Two Sides of a Coin	

<i>Orsolya Szabóová:</i>	
O dvojjazyčnosti o dvojitej identite a budapeštianskych Slovákov	150
– A Budapesten élő szlovákok kétnyelvűségéről és kettős identitásáról	
– Bilingualism and Double Identity of the Slovak Minority in Budapest	
<i>Orsolya Szabóová:</i>	
Mlynky – „najslovenskejšia” slovenská obec	196
– Pilisszentkereszt – a „legszlovákabb” szlovák település	
– Pilisszentkereszt – the „Most Slovak” Village in Hungary	
<i>Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slovenské Mlynky	229
– Mlynky, a szlovák Pilisszentkereszt	
– Slovak Mlynky	
<i>Alžbeta Uhrinová:</i>	
Slováci a slovenský jazyk v Pitvaroši	279
– Szlovákok és a szlovák nyelv Pitvaroson	
– Slovaks and Slovak language in Pitvaros	

Historický prehľad
Történeti kitekintés
Historic overview

<i>Kugler József – Gombos János:</i>	
State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na 20. storočie	315
– Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből – különös tekintettel a 20. századra	
– Capters from Three Centuries of the History of the Slovaks in Hungary – with Special Regard on the 20.th. Century	
Na publikácii spolupracovali	367
– A kiadvány előkészítésében közreműködtek	
– Contributed on preparing of the publication	
Registre	371
– Névmutatók	
– Indexes	

„Od malučka ja vandrojem po Ťvece...“

Medzi svojrázne profesie zemplínskych Slovákov patrilo vandrovné remeslo. Podľa tradícií sa jeden obyvateľ Vágárskej Huty na začiatku minulého storočia naučil drotárskemu remeslu od trenčianskeho drotára a svoje vedomosti odovzdal aj iným v zemplínskom Medzihorí. Medzi dvomi svetovými vojnami v spomínanej oblasti žilo 160 drotárov. Deti si fortiele tohto remesla osvojovali od svojich 15. rokov. (Podľa A. Divičánovej)

Korene slovenského drotárstva siahajú do 17. storočia. Spojené sú s prácou mužov z oblasti Trenčína, ktorí pracovali v Slezsku, kde si osvojili základy remesla. Drotárstvo sa štrilo postupne ako zdroj obživy najchudobnejších vrstiev poddanejšiu obyvateľstva. Prví drotári začínali opravami rôznych nádob. Časom mnohé nádoby opletať už ako nové, za účelom zabrániť ich poškodeniu.

Keď drotár odchádzal do sveta, zavesil si na chrábat kľošeňku, hodil jednu mincu pre šťastie do potoka, aby sa mu rozmnožený vrátil po príchode domov.

PROGRAM

Drotár: Ladislav Ignác

1. Tanečný súbor Slovenskej základnej školy v Novom Meste pod Šiatorom: Tance z Medzihoria
2. Tanečný súbor Zelený veniec (Ešer): Starovečerské tance
3. Nedelíčzká Mária: Drotári vo Veňarci
4. Ženský spevácky zbor v Černi: Na priadkachi
5. Ženský spevácky zbor v Čtve: Beseda
6. Tanečný súbor Tešedíka (Sarvaš): Dožinky
7. Hajnalová Žofia: Drotári na Čabe
8. Tanečný súbor Lípa (Budapešť): Čepčenie v Medzihorí

Program zostavilo: Slovenské osvetové centrum CSS

Scenár: Katarína Kjrályová

Ukážka z pozvánky

Meghívómutatvány

Slovenčina v cirkvi

Prehľad literatúry

Výskum používania slovenského jazyka v cirkvi v Maďarsku prebiehal na pozadí poznatkov získaných z prístupnej odbornej literatúry o téme. Tieto práce sú zamerané väčšinou na históriu cirkvi (Kovács, 1998; Bielek, 1998; Fügedi 1993, Koppány 1996, Dedinszky 1987) a na vplyv cirkevného života na etnokultúrne zmeny [A. Divičánová: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo* (1999), *Dimenzie národnostného bytia a kultúry* (2002) a *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói* (2003)]. Táto tematika je vo vedeckej literatúre ešte len čiastočne spracovaná. Alžbeta Uhrinová venovala časť svojej doktorskej dizertácie používaniu slovenského jazyka v kostoloch, v cirkvi a náboženskom živote v Békešskej Čabe (2004). Zo sociolingvistickeho hľadiska analyzuje javy, uvádza presné percentá, na ktoré sa budem opierať pri porovnaní tendencií (Uhrinová, 2004). Mária Žiláková sa pri výskume ľudového náboženstva tiež podrobne zaoberala cirkevnou tematikou a náboženskými obyčajami. Alexander Ján Tóth napísal o slovenčine v cirkvi v Békešskej župe (Tóth, 2005).

Ciele a metódy výskumu

Viac ako dve tretiny Slovákov v Maďarsku sú evanjelického vierovyznania, menej ako tretina katolíckeho. Okrem toho sú tu aj gréckokatolíci, baptisti a adventisti. Evanjelici žijú na Dolnej zemi, v Novohradskej župe, v niektorých obciach v okolí Budapešti, čiastočne v Zadunajsku. Väčšina katolíckych Slovákov žije v horách Piliš, Gerecse, Bakoň, Matra a Bukové hory, v Zemplínskych horách zmiešané s gréckokatolíckimi. Niektoré katolícke osady sú v Novohradskej župe (Dolné Peťany, Níža, Legind, Šáp, v širšom okolí Budapešti (napr. Malá Tarča, Pišpek, Sára, Miška, Čemer, Rákoškeresztúr) a v menšom počte na Dolnej zemi (Kétšoproň, Békešská Čaba).

Po spoznaní teritoriálneho členenia z náboženského hľadiska sme si na podrobnejší výskum vybrali jednotlivé osady: Albert, Ambróz, Békešská Čaba, Budapešť, Čabačúd, Černa, Čív, Jášč, Kestúc, Kétšoproň, Komlóška, Lucina, Mlynky, Nová Huta, Pitvaroš, Šámson, Santov, Cáfár, Sarvaš, Slovenský Komlóš a Veľký Bánhedeš.

Cieľom výskumu bolo zistiť, ako je organizovaná činnosť cirkvi v slovenskom jazyku. Vo viacerých lokalitách je bohoslužba/sv. omša v nepravidelných termínoch, podľa toho, aká je dohoda s kňazom. Pokladali sme za užitočné porovnať sviatočné dni a obyčajné nedele, lebo je rozdiel nielen v počte

návštevníkov kostola, ale aj v používaní jazyka. Aj to sme pokladali za dôležitú informáciu, keď v niektorej, Slováckmi obývanej osade nepoužívajú slovenčinu v kostole, keď zaniklo používanie alebo keď chceli zariadiť slovenské bohoslužby ale nepodarilo sa. Pri podrobnejšom výskume sme po určení oblasti výskumu zbierali údaje v nasledujúcich okruhoch:

Písomná cirkevná kultúra

Nápisy na farnostiach a iných cirkevných inštitúciách, náhrobných kameňoch, jazyk prekladov Biblie (aké sú zachované a aké používajú dnes), jazyk spevníkov, liturgie, jazyková charakteristika matrik a cirkevných archívnych materiálov, pomocné materiály na bohoslužbe/sv. omši.

Používanie jazyka na bohoslužbách / sv. omšiach

Frekvencia a príležitosti používania slovenčiny v kostoloch, jazyk kňaza a veriacich, ich dialóg v rôznych situáciách (keď káže, keď spievajú, keď hovorí s veriacimi), veková kategória a približný počet veriacich, ktorí pravidelne navštevujú slovenské bohoslužby/sv. omše všeobecne, zmeny v blízkej minulosti a tendencie ohľadom návštevy kostola, ako je organizovaná slovenská bohoslužba.

Vplyv náboženského života na používanie slovenčiny

Akým jazykom sa rozprávajú veriaci pred bohoslužbou/sv. omšou a po nej medzi sebou? Akým jazykom sa modlia doma? V akom jazyku spievajú radšej náboženské piesne? Aký je postoj kňaza k slovenčine? Ako ovplyvňuje postoj obyvateľov k slovenčine to, že tento jazyk sa používa v kostole? Keď nie je slovenská bohoslužba/sv. omša, boli by požiadavky zo strany veriacich? Cirkevné školy, náboženská výchova, kde sa používa slovenčina.

Odpovede na tieto otázky sme získali nepriamo, pozorovaním, pomocou voľného rozhovoru s kňazmi a veriacimi. Pozorovania sme robili nielen v kostole, ale aj pred bohoslužbou/sv. omšou a po nej. Naše zistenia sme kontrolovali tak, že sme sa na náboženský život aj vo všedných dňoch pýtali obyvateľov danej lokality (aj preto bolo užitočné vrátiť sa viackrát). Rozhovory sme len riadili podľa týchto hľadísk, keď sme počas interview zistili špecifickú črtu, charakteristický znak, ktoré ovplyvňujú používanie slovenčiny, urobili sme o tom podrobné záznamy. Rozhovory sme sa snažili viesť v slovenčine, takto máme možnosť zistiť, ako vie náš partner bežne používať slovenčinu.

Výsledky výskumu

Vyhodnotenie získaných informácií prebiehalo triedením typických vlastností používania slovenčiny v náboženskom živote. Po porovnaní údajov sme zistili, aký vplyv má činnosť kňaza na používanie slovenčiny v kostole a ako ovplyvňuje náboženský život v slovenčine používanie a vedomosti slovenčiny mimo kostola. Pri zovšeobecnení skúseností sme boli zvedaví na to, či cirkev

zvyšuje dôležitosť slovenčiny, či tým, že sa v kostole používa slovenčina, dostane tento jazyk živšiu funkciu. Z tohto hľadiska za pozitívny výsledok môžeme pokladať to, že slovenčina v kostole znamená o jednu z možností pre ľudí viac používať svoj materinský jazyk v konkrétnej situácii. Závery výskumu sú využiteľné ako rady na zefektívnenie činnosti cirkvi na tomto poli, lebo cirkev z hľadiska zachovania menšinového jazyka zohráva úlohu v používaní jazyka.

Písomná cirkevná kultúra

Z hľadiska písanej náboženskej kultúry sme sa stretávali s obrovským bohatstvom a veľkými hodnotami u Slovákov v Maďarsku. Týka sa to najmä archaických prvkov jazyka spevníkov, funebrálov, biblií. Počas reformácie v celej Európe preložili Bibliu do národných jazykov. Slováci v období reformácie ešte nemali kodifikovaný spisovný jazyk, preto evanjelici používali biblickú češtinu. Starší ľudia chodili do kostola aj ráno. Transcius nechávali v kostole v lavici na svojom mieste. V školách bola dilema, či vyučovať v nárečí a týmto konzervovať stav, alebo používať spisovnú slovenčinu – rozhodlo sa, že budú vyučovať kodifikovaný variant s tým, že upozorňujú na hodnoty dialektov. K takémuto jednoznačnému rozhodnutiu v cirkvi nedošlo, Transcius vymenia za novšie spevníky len postupne, hlavne tam, kde slúžia mladí farári, ktorí sa učili spisovnú slovenčinu v škole. Veriaci vedia staré piesne, nechcú sa naučiť nové, iné. Spevníky dostávali na konfirmáciu, nechcú ich zmeniť. Dostávali nové spevníky i Bibliu zo Slovenska. Bibliu používajú všade v novom preklade. Pre starých je to pamiatka: nielen bibličina, ale aj bohoslužba v slovenčine im pripomína veky, keď boli mladí a kostol bol plný. Jazykové prekážky v Šámšone či Komlóši sú podobné ako všade u evanjelických Slovákov v Maďarsku. Staré zvyky, používanie liturgie a Transcia sú vzácné pre staršiu generáciu, ale prekážajú v zapojení sa do cirkevného života mladých, ktorí sa učia v škole spisovnú slovenčinu.

Na tabuli kázní v Slovenskom Komlóši aj v Békešskej Čabe sú nadpisy v bibličtine. Aj pamätne tabule a staršie ozdoby evanjelických kostolov obsahujú slovenské prvky, kým u katolíkov to nie je zvykom. Nadpisy v švabachu sa nachádzajú aj na starších náhrobných kameňoch v evanjelických dedinách. Z jazykového a hlavne ortografického hľadiska sú to často zmiešané nápisy, čím vyvolajú pozornosť záujemcov zo Slovenska, ale tieto nadpisy zásadne neovplyvňujú používanie slovenčiny miestnych veriacich, sú skôr pamiatkami.

Aby slabosť spievania nebola nepríjemná, katolícky farár v Békešskej Čabe nahral na kazetu spevy, ktoré dostal zo Slovenska, aj sám si naspieval niektoré. Spevy, ale aj časti liturgie (napr. Sanctus) pustí z magnetofónu, tak prebieha istá časť omše z plejbeku a nahrádza sa kantor. Ďalšiu pomôcku, premietacie plátno na texty spevov, nevyužívajú, asi pre slabý zrak starších veriacich. Ako pomôcku rozdáva v kostoloch vytlačenú verziu všetkého, čo odznie na bohoslužbe. Ale starí ľudia majú slabý zrak a radšej spievajú to, čo

sa naučili za detstva. Podobné pomôcky používajú v Šámšone a Komlóške, všeobecne tam, kde príde farár slúžiť na výnimočné slávnostné príležitosti, napr. na Deň Slovákov v Maďarsku. Problém s vytlačenými pomôckami v súvislosti s rozdielmi medzi nárečím a spisovnou slovenčinou komentoval respondent v Šámšone takto: „*Nóty darmo vytlačia, kto s tým bude mordovať. To sa halsy inakšie.*”

Používanie jazyka na bohoslužbách/sv. omšiach

Po roku 1918 sa stala spisovná slovenčina jazykom evanjelickej cirkvi na Slovensku. V Maďarsku najprv ostala liturgickým jazykom bibličtina, potom sme boli svedkami pokusov reformy v prospech spisovnej slovenčiny, ktorá sa však úplne dodnes nepresadila. Medzi rokmi 1940 a 1970 maďarčina postupne preniká do kostolov slovenských osád v Maďarsku: najprv boli bohoslužby raz do mesiaca po maďarsky, kam prišli väčšinou mladí. Po roku 1990 nastáva regenerácia náboženského života. Znovuzakladajú sa cirkevné školy a iné inštitúcie. Túto tendenciu sa Slovákom v Maďarsku podarilo menej využiť, ako by na to boli dané možnosti. Niektorí hovoria, že nebol záujem, príčinou môže byť aj strata 2-3 generácií z hľadiska náboženského života. Najdôležitejším faktorom negatívnych tendencií v tejto oblasti môže byť to, že bohoslužby v slovenčine boli úzko späté s tradičným poriadkom života. Tento spôsob života už zanikol a s ním zaniká postupne aj slovenčina v cirkvi v Maďarsku. Evanjelická cirkev má u Slovákov aj symbolickú úlohu upevňovateľa a nositeľa národnej identity. Musíme nájsť odpoveď na to, prečo je pomalšie znovuoživenie slovenčiny v cirkvi v Maďarsku ako v ostatných sférach života, prečo nie je dost záujmu o túto problematiku.

„Trebá začať ozajstný dialóg a vzájomne sa obnoviť vzťahy medzi cirkvami v Maďarsku a na Slovensku. CSS v tomto smere ponúkla svoju pomoc, aby tým prispela k starostlivosti o pastoračiu národnosti v oboch krajinách, ktoré dodnes nemajú v duchu 2. vatikánskeho koncilu zabezpečenú pastoračiu v rodnej reči. Ani v jednej slovenskej obci sa neuskutočnili liturgické reformy v reči ľudu a veriaci museli prejsť z latinčiny na maďarčinu. Celoštátna slovenská samospráva sa už viackrát obrátila na Konferenciu maďarských katolíckych biskupov aj na Konferenciu biskupov Slovenska, aby pomohli definitívne vyriešiť tento problém” (Fuziková 2005, s. 98.).

Slovenčinu v kostole môžu používať kňaz aj veriaci, čo je ideálny prípad. Niekedy sa však stáva, že veriaci by mali záujem o slovenskú bohoslužbu, ale kňaz nehovorí alebo nevie po slovensky. Nedostatok kňazov cítiť aj na malom počte veriacych na slovenských bohoslužbách. Na riešenie tohto problému zriadila Celoštátna slovenská samospráva a Evanjelická cirkev v Maďarsku celokrajinskú evanjelickú slovenskú službu. Prvou putujúcou farárkou bola Alžbeta Nobiková. Slováci v Maďarsku nebývajú v jednom bloku, preto majú ťažšiu úlohu aj pri organizovaní duchovného života. Vždy bolo treba „objednať si” bohoslužbu vopred. V niektorých osadách je tak málo Slovákov, ktorí by

chodili do kostola, že „sa neoplatí” mať vlastného kňaza. Tým, že je bohoslužba v slovenčine, dajme tomu len raz do mesiaca, aj to dosť nepravidelne, podľa dohody, začína klesať počet účastníkov ešte razantnejšie. Od februára 2004 je platné regionálne preorganizovanie slovenských evanjelických farárov. Centrá sú Békešská Čaba, Sarvaš, Níredháza, Novohradská župa, Malý Kereš a Budapešť. Drhým ev. farárom celoštátnej služby bol Attila Spišák, rodák zo Šámšona, ktorý dlhý čas pôsobil v Budapešti – a to nielen ako kňaz, ale aj ako organizátor cirkevného života, učiteľ náboženskej výchovy v Slovenskom gymnáziu v Budapešti. Teraz pôsobí v Slovenskom Komlóši a v okolitých lokalitách (napr. Pitvaroš), kde dlhý čas nemali evanjelického farára, ktorý vedel po slovensky. Pred jeho nástupom do komlóšskej služby bolo zvykom, že veriaci spievali piesne z Transoscia bez kňaza.

Východiskom neľahkej celoštátnej služby je, že nestačí, keď raz do roka príde do Slováckymi obývaných dedín taký farár, ktorý káže po slovensky. „*To je na nič, tak si odvyknú aj tí, ktorí rozumejú po slovensky. Reálne by boli služby v slovenskom jazyku každý mesiac tam, kde je záujem.*” – tvrdil Spišák a s jeho tvrdením súhlasili aj respondenti. Spišák sa skontaktoval s každou dedinou, kde by potrebovali jeho službu, ale miestne menšinové samosprávy a cirkevné zbory sa nie vždy zhodujú. Jeho metódou bolo, že raz prišiel do každej dediny a potom záviselo od tamojších veriacych, či ho pozývali pravidelne, nikoho nenútil. Prekážkou je aj to, že evanjelická cirkev v Maďarsku a na Slovensku nemajú dobré vzťahy. Keby sa biskupi rozhodli tak, že dajú slovenského farára tam, kde treba, tak by bola vec vyriešená – tak sa stalo aj to, že sa do Komlóša dostal slovenský farár.

Niekedy sa hovorí, že tí, ktorí hovoria nárečím, nerozumejú spisovnú slovenčinu. Attila Spišák s týmto názorom nesúhlasí, lebo väčšina slovenských nárečí v Maďarsku je blízko k spisovnej slovenčine – je to teda otázka ochoty. On chce zaviesť liturgiu, spevy, kážeň v spisovnej slovenčine všade, veď spisovná slovenčina je bližšia k slovenským nárečiam v Maďarsku ako biblická čeština a navyše je jazykom vyučovania v slovenských školách v Maďarsku, bude teda aspoň druhým jazykom mladšej generácie.

Uvediem niektoré názory z rozhovorov s obyvateľmi dediny týkajúce sa slovenskej bohoslužby: „*Transoscium nevedia prečítať, 30-40 rokov sa nespievalo.*” „*Polovička rozumie, čo spievať, polovička spí.*” – povedala jedna respondentka, ktorá nie je veriaca, ale chodí do kostola, lebo sa tam dobre cíti. Nie je čudné, že darmo vie farár po slovensky, veriacych je len okolo 10, a len ženy, chlapi vôbec nemajú záujem. Niektorí chodia z nostalgie, opačným postojom je, že „*načo je nám to*”. Získanie mladých tiež nie je ľahké: v budapeštianskej slovenskej škole mal Spišák hodinu náboženskej výchovy v slovenčine, bolo však potrebné prekladať. Aj na bohoslužbách sa vyskytne dvojjazyčné riešenie: kážeň po maďarsky a liturgia, spevy po slovensky. Starí hovoria, že je škoda, že vnukovia len rozumejú po slovensky, škoda, že ich nenaučili používať jazyk aj aktívne.

Attila Spišák má možnosť porovnať slovenskú cirkevnú činnosť v Budapešti a v Komlóši. V Budapešti je všetko po slovensky, v Komlóši len 20 %, čo

je slabý výsledok, ale on sa stále usiluje o to, aby sa tento pomer zlepšil. Správnym smerom je náboženská výchova v škole – otázkou je, či budú rozumieť. Napriek tomu, že 80 % tých 25 ľudí, ktorí chodia v Komlóši do kostola, patrí k staršej generácii; Spišák však založil mládežnícku skupinu. Tu sa opýtal, ktorí vedia po slovensky. Odpovedali, že keď dostanú pieseň, budú spievať po slovensky, ale kázeň by chceli v maďarčine. Z toho vyplýva, že sú otvorení a kňaz nechce poslovenčovať nasilu. Na hodine náboženstva je všetko po maďarsky.

Stručné informácie o používaní slovenčiny v kostoloch v niektorých Slováckmi obývaných lokalitách Maďarska, stav 2006 – 2007:

Békešská Čaba: slovenské bohoslužby sú na fare na Lutherovej ulici, v zborovej sieni s maximálne 15 účastníkmi, aspoň každé ráno o ôsmej hodine, nie tak zriedkavo ako v menších lokalitách. Kázeň odznie v spisovnej slovenčine pod vplyvom čabianskeho nárečia, kým piesne spievajú z Tranoscia v bibličtine. Predstavuje to rovnováhu: starší majú možnosť spievať tak, ako si zvykli, a kázeň je modernizovaná, aby jej každý rozumel. Vo *Viniciach* je slovenská bohoslužba v druhý deň veľkých sviatkov (*vel'konočné, vianočné a starý-nový rok*), vtedy príde maximálne 20-30 ľudí. Kňaz nechce upustiť od rannej bohoslužby, aj keď v tom čase málokto chodí do kostola. V čabianskom veľkom rímskokatolíckom kostole je slovenská omša každý posledný štvrtok mesiaca večer. Farár Juraj Petrovský káže pred 30-50 veriacimi, z ktorých je asi 5-10 mladších ako 35 rokov. Káže v spisovnej slovenčine.

Budapešť: evanjelická bohoslužba je každú nedeľu od 10 hod. po slovensky, nič nie je po maďarsky. Slúži Hilda Fabulová, nová putujúca farárka, má dobre vyšliapanú cestu v organizovaní cirkevných akcií, pokračuje v organizovaní detských táborov vo Svätom Jure a biblické hodiny má presbyterka Mónika Szelényiová v budapeštianskej slovenskej škole, kde sa vyučuje dvoj-jazyčne. Najväčšou úlohou je získanie mládeže, lebo starší chodia na bohoslužby, pravidelne asi 10 ľudí. Vďaka cirkevným aktivitám sa z hľadiska používania jazyka rozširuje slovná zásoba. Hilda Fabulová chodí aj do Šámšona, Luciny, Agárdu, Teranov a všade, kde ju volajú na sviatky. V Budapešti sa miešajú Slováci z rôznych častí krajiny, je pre nich zaujímavé počuť nárečie iných. Okrem toho sú aj také aktivity, ako napr. organizovanie konferencie o Kollárovi Jánosi v r. 2007.

Katolíci majú svätú omšu z iniciatívy slovenskej samosprávy v 8. obvode každú prvú nedeľu v mesiaci. Farárom je Attila Kónya, veriaci prichádzajú aj z okolitých dedín, každý mesiac z inej lokality s organizáciou samospráv. Napr. z Dabašu chodia miništrovať a spievať žiaci z tamojšej katolíckej školy. Mimokostolné akcie sa neorganizujú, ale aj Attila Kónya plní úlohu putujúceho farára v okolí Budapešti: v Pilišskej Čabe, Nézi, Tardoši. V týchto katolíckych osadách sa dobre zachovala slovenčina napriek tomu, že miestni farári nevedia po slovensky, ľudia sa modlia a spievajú v slovenčine.

Čív: sv. omša je raz týždenne, na väčšie sviatky, v deň pohrebu; spevy sú po slovensky. Pilišania aj medzi sebou viac rozprávajú po slovensky, než aký je priemer.

Čorváš: slovenská bohoslužba je raz do roka, naposledy sa konala v kultúrnom dome.

Dunaed'ház: bola slovenská bohoslužba v roku 2006.

Đurka: od jeseni 2006 je slovenská bohoslužba každý druhý mesiac.

Kestúc: dávnejšie bola veľká svätá omša po slovensky; kňaz nevie po slovensky, ale aspoň sa spieva po slovensky.

Kétšoproň je obec tradične katolícka, predsa tu nemajú kňaza, ktorý by vedel po slovensky. Raz mesačne sem chodí z Kondoroša Juraj Petrovský.

Čabačud: sv. omša je raz za mesiac, a to každú poslednú nedeľu popoludní po sarvašskej bohoslužbe. Používajú sa spevníky v novom preklade, vydanie z r. 1995 v Liptovskom Mikuláši. Veriacich je asi 10, pred bohoslužbou a po nej sa medzi sebou zhovárajú po maďarsky. Nobiková vysvetľuje po maďarsky, ktorú pieseň budú spievať, ale počas bohoslužby už hovorí čísla spevov po slovensky, lebo kantor rozumie slovenčine.

Malý Kereš: slovenská bohoslužba je 1 – 2-krát ročne.

Mlynky: slovenská omša je každý druhý týždeň. Oddávna sa modlia a spievajú po slovensky. Kňaz je Maďar zo Slovenska, s ním majú aj slovenské omše. Keď mal výročie pávi krúžok, tak slúžil slovenský kňaz z Rumunska. Hlavne starší majú záujem o slovenské omše. Pohreby sú po maďarsky, ale keď je zosnulý Mlynčan, na konci sa spieva po slovensky. Tak isto sú platené omše na pamiatku niekoho po slovensky. Pred pohrebom je „virrasztás“, vtedy sa modlia aj po maďarsky, aj po slovensky.

Níža: v dedine nie je bohoslužba v slovenčine, záujemcovia chodia na bohoslužby do Budapešti.

Pitvaroš: 9 ľudí chodí pravidelne do kostola, Attila Spišák slúži raz do mesiaca.

Répáškva Huta: sv. omša po slovensky nie je.

Šámšon: bohoslužba po slovensky je každý druhý týždeň, pravidelnosť teda nie je problém.

Santov: omša nie je po slovensky, len piesne sa spievajú čiastočne po slovensky.

Šáp: bohoslužba po slovensky nie je.

Sarvaš: každú poslednú nedeľu v mesiaci ráno, teda raz do mesiaca, bohoslužby navštevuje 10-20 ľudí. Pred bohoslužbou a po nej medzi sebou hovoria veriaci väčšinou po maďarsky, to aj pokladajú za celkom prirodzené.

Tardoš: omša nie je po slovensky, ale po slovensky sa modlia a spievajú.

Telekgerendás: slovenská bohoslužba je veľmi zriedkavo, len keď príde hosťujúci farár. Býva to pri väčších sviatočných príležitostiach, raz do roka.

Veľký Bánhedeš: farárka neslúži len v tejto dedine, nevie po slovensky, ale je otvorená slovenčine, spolupracujú s komlóšskym kolegom.

Čerkes: ev. služby božie sú v maďarčine, občas majú návštevu zo Slovenska, vtedy je dvojazyčná.

Veňarec: slovenská bohoslužba je raz do roka.

K cirkevným akciám patria náboženské tábory pre mládež, rôzne slávnosti, napr. slávnosť 200. výročia založenia základného kameňa veľkého ev.

kostola v Békešskej Čabe ako dvojjazyčná akcia so širším obecnstvom ako zvyčajne, alebo odhalenie pamätnej dvojjazyčnej tabule pri príležitosti 150. výročia založenia cirkevnej obce vo Veľkom Bánhedeši, keď po 20 rokoch bola znovu slovenská bohoslužba v dedine. Na cirkevných školách, žiaľ, nie je náboženská výchova v slovenčine ani v tých lokalitách, kde žijú Slováci. Rodičia to vraj nevyžadujú, ale na druhej strane v slovenských školách je taký predmet. Tam je však problém v tom, že všetko sa musí opakovať v maďarčine, lebo deti nedobre rozumejú.

Sviatky a obyčajné nedele sa líšia najmä v počte a zostavení návštevníkov kostola. Na sviatočné dni občas prídu do kostola aj tí, ktorí ináč nechodia a aj z iných lokalít (najmä pri príležitosti Dňa Slovákov). V mnohých obciach len na sviatky sú slovenské služby, niekedy len raz do roka. Tieto akcie plnia úlohu uvedomovania si slovenských tradícií v danej lokalite a majú symbolickú úlohu prvého kroku. Používanie slovenčiny neovplyvňujú, ale počutie slovenského jazyka v kostole môže vyvolať požiadavku obyvateľstva na pravidelnú slovenskú bohoslužbu alebo sv. omšu.

Vplyv náboženského života na používanie slovenčiny

V tradičnom živote malo náboženstvo centrálnu postavu, bez ohľadu na vierovyznanie alebo jazyk. Slovenské bohoslužby plnili aj úlohu vyjadrovania národnej spolupatričnosti. Protestantské náboženstvo a biblický český jazyk boli jedným výrazným znakom etnickej identity slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku. Slováci od 18. storočia začali budovať svoje prvé inštitúcie, v novoosídlených lokalitách obyčajne najprv postavili kostol, potom školu. V Uhorsku boli výchova a zabezpečenie slovenských kňazov na Dolnej zemi riešené veľmi jednoducho: slovenskí farári sem prišli zo slovenského etnického územia Horného Uhorska celkom prirodzeným spôsobom. Rozpad spoločného štátu skomplikoval okrem iného aj vzťahy evanjelickej cirkvi na Dolnej zemi a na Slovensku. Výmena obyvateľstva bola tiež príčinou veľkých strát – „vyniesli“ najlepších Slovákov, povedal farár vo Viniciach v Békešskej Čabe Gábor Bielek. Katolícka cirkev sa do 20. rokov 20. storočia menej starala o jazyk, lebo latinčina neutralizovala jazykové problémy.

„Aký postoj majú v súčasnosti mladí ľudia k náboženstvu, jazyku a kultúre svojich predkov? Taký, aký mali ich rodičia, starí rodičia, blízki, príbuzní, učitelia a známi. Podľa ich príkladu žijú i mladí. Viera, ktorá bola po storočia odovzdávaná z generácie na generáciu, je teraz už rodičovskou generáciou nepraktizovaná, preto ju nemá kto najmladšej generácii odovzdávať – ako ani jazyk a tradície. Preto sa musíme snažiť, aby si aj mladí ľudia našli cestu k našim duchovným koreňom, jazyku a tradíciám a ich prostredníctvom našli aj svoju národnú a náboženskú identitu. Rodina, cirkev a škola – to sú základné a najdôležitejšie piliere, na ktorých by sme mali stavať. Cirkvi v dnešnom Maďarsku silne pocitujú nedostatočné náboženské vzdelanie detí i dospelého obyvateľstva, preto kladú dôraz na výchovu a vzdelávanie preniknuté vie-

rou. Staršiu generáciu formovala rodina, škola, prostredie cirkevného zboru, ktoré v nich vychovávalo kresťanské a národné povedomie. Toto je snáď to najdôležitejšie, čo by malo byť vlastným aj súčasnej mladej generácii, lebo toto povedomie mnohým dnes chýba. Čo sa týka našej slovenskej inteligencie, sme si plne vedomí toho, že ešte stále je veľa nepriaznivých okolností, ktoré negatívne ovplyvňujú našu náboženskú a národnú identitu. Napriek tomu, že kresťanstvo a viera boli jedným z najdôležitejších faktorov, vďaka ktorým si Slováci žijúci v Maďarsku zachovali svoju národnú identitu aj po strate slovenských kňazov a škôl!” (Fuziková 2005, s. 95 – 100.)

Akým smerom sa bude súčasná situácia vyvíjať, ťažko predpokladať. Máme niekoľko „stratených generácií”, ktorých príslušníci už na slovenskú bohoslužbu/sv. omšu chodiť nebudú. V školách sa však dost detí učí slovenčine. Či im raz príde na um modliť sa po slovensky? Bez pastiera ťažko. Bolo by užitočné zaviesť náboženskú výchovu po slovensky do slovenských škôl. Kostol ani vtedy nebude plný, ale voľačo by sa dalo zachrániť.

Z jazykového hľadiska je najcharakteristickejšim javom to, že slovenčina, aj keď sa používa pri obradoch, má viac sakrálnu ako komunikačnú úlohu. Stará generácia navštevujúca kostoly je zvyknutá na piesne v slovenčine, ale medzi sebou, pred bohoslužbou a po nej sa rozprávajú po maďarsky alebo miešane. Popri sakrálnnej funkcii má tu slovenčina aj istý tradičný ráz: „*Tak sa modlili aj naši predkovia*” – povedia starí. Mladšiu generáciu, česť výnimkám, to už veľmi nepríťahuje, aj keď sa v škole učí slovenčinu.

Na otázku, čo bude o desať-dvadsať rokov so slovenčinou v kostole, väčšina kňazov odpovedala, že vymretím starých sa predpokladá úplný zánik. Podľa dnešných tendencií je to naozaj logická odpoveď, nemáme čo vykreslovať krajšie, bolo by to klamstvo. Získaním mladých a poskytnutím nových možností používania slovenčiny – nielen v cirkvi – je šanca predísť pesimizmu. Aktivity farárov sa z hľadiska používania slovenčiny zvyšujú a tieto správy sa dostanú aj do tých dedín, kde bola v tomto smere väčšia pauza. Najprv sa používa slovenčina len symbolicky, slávnostne, „aby sme sa ukázali”, ale neskôr sa môže stať zvykom, že sa bude pravidelne používať slovenčina.

A szlovák nyelv használata az egyházakban¹

Eddigi kutatások

A szlovák nyelv kutatása az egyházakban Magyarországon a témához kapcsolódó hozzáférhető szakirodalom háttérével valósult meg. Ezek a munkák főleg egyháztörténeti jellegűek (Kovács 1998, Bielek 1998), ill. az egyházi élet etnokulturális viszonyokra kifejtett hatásáról szólnak (Divičanová 1999, 2002, 2003). Zsilák (2001) a népi vallásosság és az egyházi szokások témakörét kutatta a magyarországi szlovákoknál. A témát nyelvészeti szempontból csak részben dolgozták fel: Hornokné (2004) szociolingvisztikai szempontból elemzi a békéscsabai egyházak szlovák nyelvhasználatát, Tóth (2005) ír a szlovák szóról a Békés megyei templomokban.

A kutatás célja és módszerei

A magyarországi szlovákok több mint kétharmada evangélikus, a többiek görög és római katolikusok, baptisták, adventisták. Az evangélikusok az Alföldön, Nógrád megyében, néhány Budapest környéki faluban és részben a Dunántúlon élnek. A katolikus szlovákok többsége a Pilis, Gerecse, Bakony, Bükk és Zemplén hegységekben él, utóbbiban keverve a görög katolikusokkal. Nógrád megyei szlovák katolikus falvak Alsópetény, Nézsza, Legénd, Nógrádsáp, Budapest környékén Kistarcsa, Rákoskeresztúr, Sári, Csömör, az Alföldön pedig Kétsopronyban és Békéscsabán élnek nagyobb számban katolikusok. A magyarországi szlovákok vallási összetételének földrajzi elhelyezkedésének megismerése után kiválasztottuk a közelebbi vizsgálatban részt vevő településeket, melyek a következők: Csanádalbert, Ambrózfalva, Békéscsaba, Budapest, Csabacsüd, Bakonycsérnye, Piliscsév, Jásd, Kesztlóc, Kétsoprony, Komlóska, Lucfalva, Pilisszentkereszt, Bükkzentkereszt, Pitvaros, Sámsonháza, Pilisszántó, Szápár, Szarvas, Tótkomlós, Nagybánhegyes.

A kutatás célja az egyházak szlovák nyelvű tevékenységének feltérképezése volt. Több településen szabálytalan időpontokban van istentisztelet vagy szentmise szlovákul, a pappal történt egyeztetés alapján. Hasznosnak tartottuk összehasonlítani az ünnepi alkalmakat az átlagos vasárnapokkal, mert különbség mutatkozott nemcsak a résztvevők száma, hanem a nyelv-

használat szempontjából is. Fontos információ volt az is, ha valamelyik szlovák lakta településen nem használják a szlovák nyelvet a templomban. A részletesebb kutatás során az alábbi kérdésekből indultunk ki:

Írásos egyházi kultúra

Feliratok az egyházi intézményeken, sírköveken. A bibliafordítások, énekeskönyvek, liturgiák, anyakönyvek és segédanyagok nyelve.

Nyelvhasználat az istentiszteleteken / miséken:

A szlovák nyelv használatának gyakorisága és alkalmai a templomban, a pap és a hívők nyelve különféle szituációkban (szentbeszéd, ének, beszélgetés). A hívők korösszetétele és száma, tendenciák a templom látogatottságában és a szlovák alkalmak szervezésében.

Az egyházi élet hatása a szlovák nyelvhasználatra:

Milyen nyelven beszélnek a hívők a templomba menetel előtt és után? Milyen nyelven imádkoznak otthon? Hogyan befolyásolja a lakosság hozzáállását a szlovák nyelvhez az egyházi nyelvhasználat? Ha nincs istentisztelet /mise szlovákul, lenne-e rá igény? Szlovák nyelvhasználat az egyházi iskolában, hittanon.

A kérdésekre indirekt módon kerestük a válaszokat, megfigyeléssel, kötetlen beszélgetéssel a hívőkkel és a papokkal, nemcsak a templomban, hanem utána is. Megállapításainkat úgy ellenőriztük, hogy az egyházi élettel kapcsolatban a település többi lakójával is beszélgettünk. A beszélgetéseket csak irányítottuk a fenti kérdések alapján, ha ezen kívül speciális jelenségre bukkantunk, külön jegyzeteltük azt. A beszélgetéseket szlovákul igyekeztünk megvalósítani.

Kutatási eredmények

Az adatok feldolgozása a szlovák nyelvhasználat tulajdonságainak osztályozásával folytatódott. Az információk összehasonlítása után megállapítottuk, hogy milyen hatással van a pap tevékenysége a szlovák nyelvhasználatra a templomban, és hogy hogyan befolyásolja az egyházi élet a szlovák nyelvhasználatot a templomon kívül. Az összegzés során kíváncsiak voltunk arra, hogy hogyan emeli az egyház a szlovák nyelv használatának fontosságát, hogyan ad a nyelvnek funkciót. Ebből a szempontból pozitív eredménynek tekinthető, hogy az egyház egy újabb lehetőséget kínál a szlovák nyelv használatára. A kutatási eredmények tanácsként is szolgálhatnak az egyház aktivitásához a szlovák nyelvhasználat terén.

¹ A tanulmány eredetileg szlovák nyelven készült, fordította a szerző, Tóth Sándor János

A magyarországi szlovákok írott egyházi kultúrája igen gazdag, gondoljunk csak az archaikus bibliafordításokra, énekeskönyvekre, liturgiákra. A reformáció idején egész Európában lefordították a Bibliát a nemzeti nyelvekre. Ekkor a szlovák nyelv még nem volt kodifikálva, így a szlovák evangélikusok a cseh nyelvet használták. Az idősebbek reggel is jártak templomba, a Tranosciust a padban hagyták a helyükön. Az énekeskönyv egyben családi krónikaként is szolgált, bejegyezték a fontosabb eseményeket. A kutatás során több eszmecsere tanúja voltam, mely arról szólt, hogy jó stratégia-e megtartani a régi, a fiatalok számára nehezen érthető, de mégis értéket képviselő biblikus cseh énekeket. A magyarországi szlovák iskolákban már lejátszódott egy hasonló folyamat, amikor úgy döntöttek, hogy a nyelvjárások helyett az irodalmi nyelv lesz a tanítás eszköze. Az egyház részéről még nem született ilyen egyértelmű döntés, az új énekeskönyvek csak ott váltják fel fokozatosan a régi Tranosciust, ahol fiatal pap van. Szlovákiából is kaptak Bibliákat és énekeskönyveket, s a Bibliát mindenütt új fordításban használják. A hívők ismerik a régi énekeket, nem akarnak újakat tanulni, a régi énekeskönyv sokszor emlék is. A régi liturgia értéket jelent az idősebb generációnak, de akadályozza a fiatalabbak bekapcsolódását, mert ők már az irodalmi nyelvet tanulták az iskolában.

Az énekeket jelző táblán Tótkomlóson és Békéscsabán is biblikus cseh nyelvű feliratok vannak, az emléktáblák és régebbi díszítések is tartalmazzák szláv nyelvi elemeket az evangélikus templomokban, míg a katolikusoknál ez nem jellemző. Gót betűs feliratok olvashatók a régi sírköveken, melyek gyakran egyes képet mutatnak nyelvi és helyesírási szempontból. Ezek a feliratok inkább érdekességek, főleg a Szlovákiából érkező érdeklődők számára, a helyi nyelvhasználatot nem befolyásolják.

Békéscsabán a katolikus pap az éneklést elősegítendő magnófelvételt alkalmaz, így nem olyan halk az ének, és ez a kántort is pótolja. Kinyomtatott segédanyagokat is szoktak szétosztani a templomokban az énekek szövegével, de az idősebbek nem jól látják, így azt éneklék, amit gyerekkorukban megtanultak. Ünnepi alkalmakkor, mint például a magyarországi szlovákok napján, szokás az irodalmi szlovák énekek kinyomtatása, ezzel kapcsolatban egy sámsónházi válaszadó így vélekedett: „A kottákat kinyomtatják, de ki fog azzal bajlódni, azok más módon hangok”.

Nyelvhasználat az istentiszteleteken / miséken

1918 után a szlovákiai evangélikus egyház nyelve az irodalmi szlovák lett. Magyarországon a biblikus cseh nyelvű liturgia fennmaradt, többször próbálkoztak átállni az irodalmi nyelvre, de csak részben sikerült. 1940 és 70 között folyamatos a magyar nyelv térhódítása a magyarországi szlovák településeken, így templomaikban is. Eleinte csak havi egy magyar alkalom volt,

de oda a fiatalabbak jártak, így megfordult az arány. Az 1990-es évektől tapasztalható az egyházi élet újraéledése, egyházi iskolák és intézmények alapítása. Ezt a tendenciát a magyarországi szlovákok a lehetőségekhez mérten kevésbé használták ki. Sokan az érdektelenségre hivatkoznak, ill. arra, hogy 2-3 generáció kimaradt az egyházi élet szempontjából, valamint, hogy az egyházi élet a hagyományos népi kultúrához kötődött. Az evangélikus egyháznak szimbolikus szerepe is van a szlovákság identitásának megőrzésében.

Választ kerestünk arra, hogy a szlovák nyelv újraélesztése miért lassabb az egyházi szférában, mint más területeken. „*El kell kezdeni a párbeszédet a magyarországi és a szlovákiai egyházak közötti viszony javításának érdekében. Az Országos Szlovák Önkormányzat felajánlotta ebben a segítéségét és így járul hozzá az anyanyelvi pasztorációhoz. A magyarországi szlovák településeken ugyanis a latinról nem a szlovákra, hanem a magyarra változott a liturgia nyelve a II. vatikáni zsinat után. Az OSZÖ a magyar és a szlovák Katolikus Püspöki Konferenciát is megkereste a megoldás érdekében*” (Fuziková 2005).

Ideális esetben a pap és a hívők is használják a szlovák nyelvet a templomban. Megtörténik azonban, hogy a hívők részéről lenne igény szlovák nyelvű istentiszteletre, de a pap nem tud szlovákul. Ennek a helyzetnek a megoldását célozza az OSZÖ által életre hívott országos szlovák evangélikus lelkipásztori szolgálat. A magyarországi szlovákok nem egy tömbben élnek, ezért problémás a hitélet megszervezése is, vannak olyan kis települések, ahol nincs saját pap, vagy nem tud szlovákul. Nobik Erzsébet volt az első utazó pap: az istentiszteletet mindig előre meg kellett rendelni. Ha az istentisztelet ritkán és szabálytalan időközökben van, csökken a hívők száma. 2004 februárjától lépett életbe a szlovák evangélikus papok regionális beosztása, melynek központjai: Békéscsaba, Szarvas, Nyíregyháza, Nógrád megye, Kiskőrös és Budapest. Az országos szolgálatot Szpisák Attila kapta, aki Budapesten tevékenykedett, szervezte az ottani hitéletet, hittant tartott a szlovák iskolában, majd Tótkomlóra hívták, hiszen ezen a nagy múltú szlovák településen évtizedek óta nem volt szlovákul tudó pap, s a hívők Tranosciusból énekeltek, de pap nélkül.

Az országos lelkipásztori szolgálat alapja az, hogy nem elég, ha egy szlovák lakta településre egy évben egyszer elvetődik egy szlovák pap. „*Az sem mire se jó, még azok is elszoknak, akik értene szlovákul. Realisnak mondható havi egy szlovák istentisztelet ott, ahol igénylik.*” – mondta Szpisák Attila és állításával egybehangzott a megkérdezett válaszadók véleménye is. Szpisák felvette a kapcsolatot minden faluval, ahol szükség lehetett a szolgálatra, de a helyi kisebbségi önkormányzatok és a gyülekezet nem mindenütt működik együtt. Módszere az volt, hogy egyszer minden faluba elment, majd az ottaniakra bízta, hogy hívják-e újra. A magyarországi és a szlovákiai evangélikus egyházak rossz viszonya nehezíti a munkát, ha úgy döntenének, hogy szlovákul tudó papot küldenek oda, ahol szlovákok élnek, meg lenne oldva a dolog – ilyen megoldás született Tótkomlóson.

Gyakran elhangzik az a vélemény, hogy aki nyelvjárásban beszél, nem érti az irodalmi nyelvet. Szpisák Attila nem ért egyet ezzel, mert a magyarországi szlovák nyelvjárások többsége közel áll az irodalmi nyelvhez – tehát akarat kérdése a dolog. Ő irodalmi nyelvű istentiszteletre törekszik, mert ez közelebb áll a nyelvjárásokhoz, mint a biblikus cseh, és az iskolákban is az irodalmi nyelvet tanulják, tehát a fiatalokhoz már így lehet szólni.

Néhány vélemény a szlovák istentiszteletéről a válaszadók szájából: „*A Transciust nem tudják elolvasni, 30-40 éve nem énekelték.*”, „*A fele érti, mit énekel, a fele alszik.*” Nem csoda, hogy csak 10 körül van az érdeklődők száma, főleg az idősebb nők járnak templomba. Néhányan nosztalgiaiból járnak, vagy mert jól érzik ott magukat, a másik hozzáállás az, hogy „*Minek az nekünk*”. A fiatalok megnyerése nem könnyű: a budapesti szlovák iskolában a hittanórákon magyarra kell fordítani, hogy értsék a szöveget. Az istentiszteleteken is előfordul kétnyelvű megoldás: prédikáció magyarul, liturgia, énekek szlovákul.

Szpisák Attilának lehetősége van összehasonlítani az egyházi életet szlovák szempontból Budapesten és Tótkomlóson. Budapesten minden szlovákul zajlik, míg Tótkomlóson csak 20 %, a szlovák aránya, de ő azon dolgozik, hogy javuljon ez. A fejlődés irányvonala: az iskolai hittan, kérdés csak az, hogy fogják-e érteni a tanulók a nyelvet. Annak ellenére, hogy annak a 25 embernek, aki Komlóson a szlovák istentiszteletre jár a 80 %-a idős, megalakult az ifjúsági csoport. Itt, mikor a pap megkérdezte, hogy hányan tudnak szlovákul, azt válaszolták, hogy ha megkapják az éneket szlovákul, akkor fogják énekelni, de a prédikációt inkább magyarul szeretnék. Nyitottak tehát a szlovák nyelvre, és a pap nem akar erőszakosan nyelvet váltani – a bibliaórán minden magyarul folyik.

Információk a szlovák nyelvhasználatról néhány szlovákok lakta magyarországi településről a 2006 – 2007-es állapotok alapján:

Békéscsaba: a Luther utcai gyülekezeti teremben hetente egyszer, reggel nyolckor, max. 15 résztvevővel van szlovák evangélikus istentisztelet. A prédikáció a csabai nyelvjárás hatása alatt álló irodalmi nyelven hangzik el, majd biblikus cseh nyelven énekelnek a Transciusból. Ez egyensúlyban tartja az érdekeket: az öregek énekelhetnek úgy, ahogy megszokták, a fiatalok pedig értik a prédikációt. Jaminában a nagy ünnepek másnapján van szlovák istentisztelet, 20-30 fő részvételével. A katolikus templomban minden hónap utolsó csütörtök estéjén van szlovák szentmise, a 30-50 hívóból kb. tíz 35 évnél fiatalabb.

Budapest: szlovák evangélikus istentisztelet minden vasárnap 10 órától van. Fabula Hilda folytatja a Szpisák Attila által megkezdett hagyományokat: a gyerektábort és a kétnyelvű hittan. Legnagyobb feladata a fiatalok megnyerése, és a környékbeli falvak lelkipásztori feladatainak ellátása. Az egyházi események pozitív hozadéka a szlovák nyelvhasználat szempontjából a szókincs bővülése. A katolikusok szlovák nyelvű szentmiséjét a 8. ker. szlovák önkormányzat kezdeményezte, minden hónap első vasárnapján tartja Kónya Attila. A hívők a környező falvakból is érkeznek, minden hónapban

más szlovák önkormányzat szervezésében. Templomon kívüli akciókat nem szerveznek, de itt is megvan a vándorpap funkciója: Piliscsabán, Nézsán, Tardoson is hirdet ígét. A katolikus falvakban jobban konzerválódott a szlovák nyelv: a hívők akkor is szlovákul énekelnek, ha nincs szlovák pap.

Csabacsüd: minden hónap utolsó vasárnapján a szarvasi istentisztelet után van szlovák istentisztelet. 1995-ös liptószentmiklósi kiadású új énekeskönyveket használnak. A körülbelül 10 hívő az istentisztelet előtt és után magyarul beszélget. A pap magyarul mondja, hogy melyik éneket fogják énekelni, de istentisztelet közben már szlovákul mondja az énekek számait.

Csorvás: évente egyszer van szlovák istentisztelet, a kultúrházban.

Dunaegyháza: 2006-ban volt szlovák istentisztelet.

Galgagyörk: 2006 ősze óta kéthavonta van szlovák istentisztelet.

Kardos: havonta van mise szlovákul.

Kesztölc: régebben szlovákul volt a nagymise. Most a pap nem tud szlovákul, de azért énekelnek szlovákul.

Kétsoprony: a hagyományosan katolikus faluban nincs szlovákul tudó pap, havonta egyszer jár Kondorosról Petrovszky György.

Kiskőrös: szlovák egyházi esemény évente egyszer-kétszer van.

Nagybánhegyes: a pap nem tud magyarul és nemcsak ebben a faluban szolgál, de nyitott a szlovák nyelvre és együttműködik komlósi kollégájával.

Nagycserkesz: istentisztelet magyarul van, ha Szlovákiából érkeznek vendégség, akkor kétnyelvű.

Nézsá: a faluban nincs szlovák egyházi alkalom, Budapestre járnak istentiszteletre.

Piliscsév: nagyobb ünnepekkor és temetéseken használják a szlovák nyelvet. A pilisiek átlagon felül beszélnek egymás között szlovákul.

Pilisszentkereszt: minden második héten van szlovák szentmise. Mindig is szlovákul énekeltek, a mostani pap szlovákiai magyar. Amikor a pávakör évfordulója volt, erdélyi szlovák pap misézett. Főleg az idősek mutatnak érdeklődést a szlovák mise iránt. A temetések nyelve magyar, akkor énekelnek szlovákul, ha szlovákot temetnek. A virrasztáson szlovákul és magyarul is imádkoznak, az emlékmise nyelve is attól függ, kinek az emlékére van.

Pitvaros: havonta egyszer jár ide Tótkomlósról a pap, 9 hívő jár a szlovák istentiszteletre.

Répáshuta: nincs szlovák mise.

Pilisszántó: szentmise nincs szlovákul, csak énekeket énekelnek néha szlovákul.

Sámsonháza: minden második héten van szlovák istentisztelet, rendszeresen.

Szarvas: minden hónap utolsó vasárnapján reggel van szlovák istentisztelet 10-20 hívővel. Előtte és utána magyarul beszélgetnek, és ezt természetesen tartják.

Tardos: rendszeres szlovák mise nincs, de szlovákul imádkoznak és énekelnek.

Telekgerendás: nagyon ritkán van szlovák mise, csak ha vendégpap jön évente egyszer, nagyobb ünnepen.

Vanyarc: évente egyszer van szlovák istentisztelet.

Az egyház tevékenységéhez tartoznak az ifjúsági- és gyerektáborok, különböző ünnepségek, mint például a békéscsabai evangélikus nagytemplom alapkövetésének kétszázadik évfordulójára szervezett kétnyelvű ünnepség széles közönség előtt, vagy a nagybányai evangélikus nagytemplom alapításának 150. évfordulója, amikor 20 év után szlovák istentisztelet volt a faluban. Az egyházi iskolákban sajnos nincs szlovák nyelvű hittan, azokon a településeken sem, ahol élnek szlovákok, a szülők részéről nincs erre állítólag igény. Ugyanakkor a szlovák iskolákban van hittan, itt azonban mindent el kell ismételni magyarul, hogy megértsék.

A szlovák nyelvű ünnepi egyházi alkalmak leginkább a templomlátogatók számára és összetételében különböznek. Az ünnepi alkalmakkor eljönnek azok is, akik egyébként nem járnak, ill. más településekről is jönnek, mint pl. a magyarországi szlovákok napja alkalmából. Sok településen ezek az évente egyszer rendezett ünnepi alkalmak jelentik az egyetlen szlovák egyházi eseményt. Ezek az események megerősítik a szlovák hagyományokat és az első lépés szimbolikus szerepét töltik be. Nem befolyásolják ugyan közvetlenül a nyelvhasználatot, de felkelthetik a település lakóinak érdeklődését a szlovák istentisztelet vagy szentmise iránt.

Az egyházi élet hatása a szlovák nyelvhasználatra

A hagyományos népi kultúrában központi szerepe volt az egyháznak, nyelvtől és vallástól függetlenül. A szlovák istentiszteleteknek nemzeti összetartozást erősítő szerepük is volt, az evangélikusok biblikus cseh nyelven tartották a szlovák nyelvhasználatukat. Az Alföldre települő szlovákok első intézményei az iskola és az egyház voltak, a szlovák papok utánpótlása a szlovák etnikumú területekről folyamatos volt a nyelvhasználatra egészen 1918-ig. Az 1947 – 48-as lakosságcsere tovább rontotta a helyzetet „*a legjobb szlovákok mentek ki*” – mondta Bielek Gábor, békéscsabai katolikus pap. A katolikus egyházban kevésbé volt fontos a nyelv, egészen a 20. századig a nemzeti szempontból semleges latint használták.

„*Hogyan viszonyulnak a mai fiatalok az egyházzal, elődeik kultúrájához, nyelvéhez? A szülők, rokonok, tanárok, ismerősök példáját követik. A hit, melyet évszázadokon át generációról generációra átadtak, már nincs jelen a családokban, nem hagyományozódik – úgy ahogy a nyelv sem. Ezért törekednünk kell arra, hogy a fiatalok megtalálják az utat a vallási identitáshoz.*

Család, egyház, iskola – ezek azok a pillérek, amelyekre építhetünk. Az egyház megéri a hitoktatás hiányát, ezt igyekeznek pótolni. Az idősebb generációt a család, az iskola, az egyházi közösség formálta, ez a fontos tudat sokaknál hiányzik ma.

Ami a szlovák értelmiséget illeti, tudjuk, hogy még mindig sok negatív körülmény befolyásolja vallási és nemzeti identitásunkat. Ennek ellenére a hit és a kereszténység a legfontosabb tényezők, melyeknek köszönhetően a magyarországi szlovákok megőrizték identitásukat pap és iskola híján is.” (Fuziková 2005: 95 – 100.)

Nehezen modellezhető, hogy milyen irányban fejlődik tovább a helyzet. Néhány generáció elveszett a szlovák vallási élet szempontjából. Sok gyerek tanul szlovákul az iskolákban, kérdés azonban, hogy eszükbe jut-e majd szlovákul imádkozni – pásztor nélkül aligha. Ezért volna fontos a szlovák nyelvű hittan bevezetése azokon a településeken, ahol valamilyen formában van szlovák oktatás. A templom akkor sem lesz tele, de valamit sikerülhet átörökíteni, megtartani.

Nyelvi szempontból a legjellemzőbb az, hogy a szlovák nyelvnek szakrális funkciója van, nem kommunikációs. Az idősebb templomjáró generáció hozzászólt a szlovák énekekhez, de egymás között magyarul vagy vegyesen beszélnek. A szakrális funkció mellett jelen van a tradíció is: „*Így imádkoztak elődeink is.*” A fiatalabbakat, a kevés kivételtől eltekintve ez nem nagyon vonzza, még ha tanulnak is szlovákul az iskolában.

Arra a kérdésre, hogy mi lesz a szlovák nyelvvel 10-20 év múlva a templomban, a papok többsége azt válaszolta, hogy az öregek elhalása után a megszűnés következik. A mai tendenciákat nézve ez valóban logikus következtetés, hiszen ha az öregek nem járnának a szlovák istentiszteletekre, akkor aligha lenne ott valaki. A fiatalok megnyerésével lehet esély a pesszimista verzió elkerülésére. A papok szlovák nyelvű tevékenysége egyre szervezetesebb, eljut a szlovák szó olyan templomokba is, ahol ilyen szempontból hosszabb szünet volt. Eleinte csak szimbolikus a szlovák nyelv használata, s csak ünnepi alkalmakkor mutatkozik meg, de később rendszeressé, sőt szokássá válhat.

Bibliografia

- BIELEK Gábor:
Lexikón békésskočabianskych katolíckych rodín. Békešská Čaba: Čabianska organizácia Slovákov 1998.
- DEDINSZKY Gyula:
A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba: Vydavateľstvo Tevan 1987. 288 s.
- FUZIKOVÁ, Ildika:
Význam pastorácie v materinskom jazyku. In: *Jazyk, kultúra a história Slovákov v Maďarsku.* Eds. A. Divičanová – A. J. Tóth – A. Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2006. s. 95 – 100.
- FÜGEDI Erik – GREGOR Ferenc – KIRÁLY Péter:
Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapest – Budapest: Vyskumný ústav 1993. 221 s.

GYIVICSÁN Anna:

Szlovák szó a magyarországi templomokban. In: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói*. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (MSZKI) 2003.

KOPPÁNY János:

Rend és szokás a szlovák evangélikus istentiszteleteken. In: *Tótkomlós néprajza*. Tótkomlós: Tótkomlós Város Önkormányzata 1996. s. 275 – 305.

KOVÁCS Pál:

Evangélikusok. In: *A művelődés évszázadai Békéscsabán*. Red. I. Käfer – L. Köteles. Békéscsaba: Békéscsaba Megyei Jogú Város 1998. s. 221 – 254.

A békéscsabai szlovák evangélikus egyház missziója a 18. században. Prednáška na podujatí Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku 27. septembra 2003. Békešká Čaba.

TÓTH, Alexander Ján – TUSKA, Tünde – UHRIN, Erzsébet – ZSILÁK, Mária:

Sprachtausch und Spracherhalt in der Gemeinschaft ungarländischer Slowaken von Tótkomlós. In: *Studia Slavica Hungarica*. r. 50. č. 3 – 4. 2005. s. 235 – 266.

TÓTH, Alexander Ján:

O slovenčine v cirkvi v Békeškej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békeškej župe*. Eds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešká Čaba: VÚSM 2005.

UHRINOVÁ, Alžbeta:

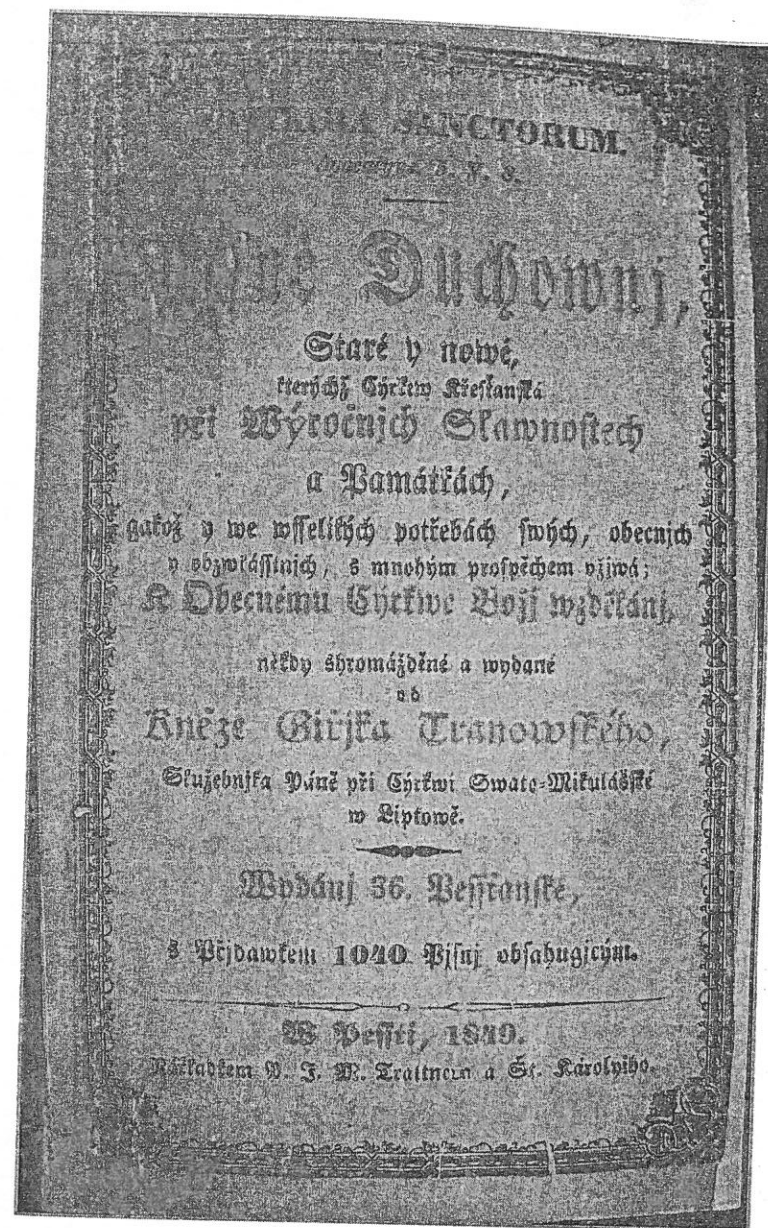
Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békeškej Čabe. – Uhrin Erzsébet: *A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználatá*. Békešká Čaba: VÚSM 2004. s. 66., 132 – 145.

SUMMARY

Slovakian Language Usage in the Churches in Hungary

This paper deals with the research outputs of the sociolinguistic project of the Research Institute of the Slovaks in Hungary. The fields of our interest are: today's language usage in institutions, family, everyday life, public sphere, religion and schools. The Slovakian language usage in churches is one of the most important.

We used various methods throughout our research in order to check the theme from several aspects. The research is based on the observation of discourses and the questionnaires filled in by the priests and we have personally visited various church programmes.

Spevník v biblickej češtine – Tranoscus

Tranoscus – bibliai cseh nyelvű énekeskönyv borítója

Na publikácii spolupracovali
A kiadvány előkészítésében közreműködtek
Contributed on preparing of the publication

Autori - Szerzők - Authors

Prof. PhDr. Miroslav DUDOK, DrSc.
Univerzita Komenského, Comenius Egyetem
Bratislava
ul. Gondova č. 2.
miroslav.dudok@gmail.com

Ján GOMBOŠ, PhD. (Gombos János)
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeeská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
vusm@mail.globonet.hu

PhDr. Mária HOMIŠINOVÁ, PhD.
Spoločenskovedný ústav SAV,
Szlovák Tudományos Akadémia
Társadalomtudományi Intézete
Košice, ul. Karpatská č. 5.
homisin@saske.sk

Ján CHLEBNICKÝ (Chlebniczki János)
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeeská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
vusm@mail.globonet.hu

Anna KOVÁČOVÁ, PhD. (Kovács Anna)
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeeská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
vusm@mail.globonet.hu

József KUGLER, PhD. (Kugler József)
Regionálne dolnozemske stredisko MAV,
MTA Alföldi Regionális Kutatóközpont
Békeeská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
kuglerj@rkk.hu

Dr. Orsolya SZABÓOVÁ (Szabó Orsolya)
Budapešť
orsola.szabo@gmail.com

Alexander Ján TÓTH, PhD. (Tóth Sándor János)
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeesská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
vusm@mail.globonet.hu

**doc. Alžbeta UHRINOVÁ-HORNOKOVÁ, mim. prof., PhD.
(Hornokné Uhrin Erzsébet)**
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeesská Čaba, ul. Szabó Dezső č. 42
vusm@mail.globonet.hu

Doc. Mária ŽILÁKOVÁ, PhD. (Zsilák Mária)
Katedra slovanskej filológie Univerzity Loránda Eötvösa,
ELTE Szláv Filológiai Tanszék
Budapešť, Múzeum krt. 4/D
zilakm@ludens.elte.hu

Recenzenti – Recenzensek – Reviewers

Anna BORBÉLYOVÁ, CSc. (Borbély Anna)
Jazykovedný ústav MAV,
MTA Nyelvtudományi Intézet
Budapešť, ul. Benczúr č. 33
borbely@nytud.hu

**hab. Anna DIVIČANOVÁ, CSC. univ. prof. dr.
(Gyivicsán Anna)**
Katedra slovanskej filológie Univerzita Loránda Eötvösa,
ELTE Szláv Filológiai Tanszék
Budapešť, Múzeum krt. 4/D
vusm@mail.globonet.hu

doc. PhDr. Slavomír ONDREJOVIČ, DrSc, mim.prof.
Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV,
Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete
Bratislava, ul. Panská 26.
slavoo@juls.savba.sk

Ďalší spolupracovníci – Közreműködtek – Contributed

**Zuzana KUNOVACOVÁ-GULYÁSOVÁ
(Kunovacné Gulyás Zsuzsanna)**
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeesská Čaba, ul. Szabó Dezső 42
vusm@mail.globonet.hu

Mgr. Bronislava CHOCHOLOVÁ
Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV,
Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete
Bratislava, ul. Panská 26
bronah@juls.savba.sk

LACZOVÁ, Magdaléna (Laczó Magdolna)
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku,
Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete
Békeesská Čaba, ul. Szabó Dezső 42
vusm@mail.globonet.hu

László LONOVICS (Lonovics László)
Pedagógická fakulta Vysokiej školy Samuela Tešedíka,
Tessedik Sámuel Főiskola Tanítóképző Kara
Sarvaš, ul. Szabadság 4.
lono@t-online.hu

Slavka OTČENÁŠOVÁ
Prešovská Univerzita,
Eperjesi Egyetem
Prešov, Námestie legionárov 3
otcenasova@gmail.com